

## MEMLÛK TARİHİNDE KADIN ŞARKICI VE MÜZİSYENLER

**Fatma Akkuş Yiğit\***

### Özet

Memlûk Devleti saray ve toplum hayatında, birçok vesileyle şarkıcılar ve müzisyenler eşliğinde eğlenceler, şenlikler ve kutlamalar düzenlenirdi. Küçük yaşta satın alınarak, üstat/reis ve reise adı verilen erkek ve kadın musikişinaslarla meşk eden cariyeler, devlet erkânının düğün ve sünnetleri ile mahallî ve dinî bayramlar gibi çeşitli eğlence ve kutlamalarda yer alırlardı. O dönemde maaş karşılığı görev yapan saray sanatçıları ve müzik gruplarının yanı sıra halk arasında mesleğini icra eden sanatçılar ve müzisyenler de bulunmaktaydı. Ud, tanbur, çenk, def, mizmar, santur ve kanun gibi dönemin yaygın müzik aletlerini çalmakta oldukça mahir olan cariyeler içinde en meşhuru *İttifak*'tı. Kaynaklarda çok iyi ud çaldığı ancak siyahî rengi sebebiyle güzel olmadığı ifade edilen bu cariye, üç sultan ile evlenerek filmlere konu olacak bir hayat yaşamıştı. Söz konusu dönemde yaşayan meçhul şarkıcılar dışında, büyüleyici seslerine eşlik eden güzellikleriyle dönemin en dikkat çekici simaları haline gelen *Zühre* ve *Hûbi* de Memlûk tarihinin tanınmış şarkıcılarıydı. Bu makalede, cariyelerin temini ve yetiştirilmeleri ile bilhassa yukarıda adları geçen, Memlûk Sarayı ve toplumunda şöhrete ulaşmış kadın şarkıcı ve müzisyenler hakkında bilgi verilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** *Memlûk Devleti, Şarkıcı, Müzisyen, Kadın, Cariye.*

### Abstract

#### Female Singers and Musicians in the History of Mamluks

The Mamluks, at various occasions, organized entertainments, festivals and ceremonies accompanied by the singers and musicians. The female slaves who were bought at early age and skilfully practised with their male or female master musicians named *ustat/reis* and raise participated into the various entertainments and ceremonies or high officials' weddings and circumcision feasts or religious and local holidays. In that era, there were salaried court singers and musical groups performing their duties at the palaces together with the public singers as well as musicians. The most famous concubine is *İttifak* who talented in playing common instruments such as the *ud*, *tanbur*, *çenk*, *def*, *mizmar*, *santur* and *kanun*. This concubine with a dark skin mentioned in the sources played the *ud* really well and enjoyed a life like fairy tale while marrying three different sultans. Except for anonymous ones, *Zuhra* and *Hubi* with their wonderful voices together with their beauties also became the most attractive singers in that era; and these two are also regarded as the well-known singers in the history of Mamluks. In this article, the information about the female singers and musicians in the palace and society of Mamluks will be given and the acquisition as well as training of the above-mentioned concubines will be analyzed.

**Key Words:** *The Mamluk Sultanate, Singer, Musician, Women, Concubine.*

---

\* Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir. fatma.akkus.yigit@ikc.edu.tr

## Giriş

Kölelik ve köle pazarlarının varlığı, tarih boyunca bilinen ve alışlagelmiş bir durumdur. Dünya tarihi geneline bakıldığında Memlûk Devleti, kendine has *memlûk sistemi* üzerine kurulmuş tek devlet olması sebebiyle müstesna bir yere sahiptir. Bu sistem, küçük yaşta satın alınan erkek çocuklarının Kahire’de *tubâk* olarak isimlendirilen askerî kışlalarda eğitime alınarak iyi bir asker ve bürokrat olarak yetiştirilmeleri temeline dayanıyordu. Yani bir *memlûk* asla ev işlerinde, hamallıkta ve sair hizmetlerde kullanılmıyordu. Bu sebeple *memlûk*, *abddan* farklıydı<sup>1</sup>. *Abd* (çoğulu *abîd*) ev ve tarla gibi hizmet işlerinde kullanılan erkek köleler için, *cariye* (çoğulu *cevârî*) ise kadın köleler için kullanılan tabirlerdi. *Rakik* ise, kadın ve erkek kölelere verilen genel bir isimdi. Dünyanın farklı yerlerinden ve çeşitli milletlerden Memlûk ülkesine getirilen köleler, başta Kahire ve Dımaşk olmak üzere çeşitli şehirlerde kurulan köle pazarlarında satılıyorlardı.

Memlûk Sarayı’nda Türk, Çerkez, Moğol, Rum, Fars, Hint, Çin, Alman ve İspanyol asıllı çok sayıda cariye olup bunlar; dadılık yaparlar, sütanne olarak çocukların bakımı ile ilgilenirler, hondların<sup>2</sup> ve gözdelerin hamamlarında çalışırlar, kafilelerine meşale tutarlar, haremın muhafazası, aydınlatması ve mutfak hizmetleri gibi günlük işlerini yaparlardı<sup>3</sup>.

Cariyeler, söz konusu saray hizmetlerinin yanında eğlencelerde de yer alır, şarkı söyler, ud çalar veya raks ederlerdi. Sultan ve emirlerin, şarkıcı ve müzisyen cariyelerden oluşan müzik grupları (orkestra) vardı. *Cevkatü’l-Megânî*<sup>4</sup> adı verilen bu müzik grupları on-on beş kişiden oluşurdu<sup>5</sup>. El-Melik el-Mansur Salahaddin Muhammed’in sabahları ve akşamları çalan tam tekmil bir müzik grubu vardı. El-Mansur vefat ettikten sonra çeşitli eğlencelerde çalmaya devam eden bu cariyeler, *Cevkatü’l-Mansur* ismiyle halk arasında şöhret oldular<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> *Memlûk* kelimesi lügat manası itibariyle “tasarruf edilen; sahip olunan; hizmetçi; hizmetli ve beyaz köle” anlamında olmakla birlikte, bu kelime zamanla terim haline gelmiş ve “gerek harplerde gerekse de satın alma yoluyla esir düşen beyaz adam” ve “bunların kurdukları devlet” anlamında kullanılır olmuştur. Bkz. Koprıman 1987, s.443. Ayrıca kölelik hakkında geniş bilgi için bkz. Aydın ve Hamidullah 2002, XXVI; s.237-246.

<sup>2</sup> Hond, sultanların hanımları için kullanılan yaygın bir unvandır. Farsça bir kelime olup, aslı Hüdavend’dir. Manası *seyyid* veya *emir* demektir. Sadece meliklere verilen bir unvanken zamanla *seyyide* veya *emire* anlamında, sultanların hanımları için de kullanılmıştır. Bkz. İbn Şahin ez-Zâhirî 1997, 103. Ayrıca konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Akkuş Yiğit 2014b.

<sup>3</sup> İbn Şahin ez-Zâhirî 1997, s.103; Kortantamer 2011, s.616.

<sup>4</sup> *Cevka*; grup, takım, birlik anlamında olup, özellikle müzik grupları (orkestralar) *Cevkatü’l-Megânî* olarak adlandırılır. Bkz. Dozy 1980, II; s.350.

<sup>5</sup> İbn İyâs 1982, I/II; s.205.

<sup>6</sup> İbn İyâs 1982, I/II; s.511; İbn Tagrıbirdî 1992, XI; s.380; Mahmud 1998, s.86 (Kitabın temininde yardımcı olan Doç. Dr. Samira Kortantamer’e teşekkür ederim).

Sultan ile emirlerin hediyeleşmelerinde ve bunun yanı sıra devletlerarası hediyeleşmelerde cariyeler sıklıkla kullanılırdı<sup>7</sup>. Bu cariyelerden şarkıcı ve müzisyen olanlar en makbulleriydi. Kaynaklarda şarkı söylemekte ve müzik aleti çalmakta mahir cariyelere *çenke*<sup>8</sup> nisbetle *el-cevâri el-cenkiyât* denilmiştir. Mesela, 1331'de İlhanlı hükümdarı Ebu Said'in elçisi, Sultan en-Nâsır Muhammed'in huzuruna çıktığında, yanında on şarkıcı ve müzisyen cariyeyi (*el-cevâri el-cenkiyât*) hediye olarak takdim etmişti<sup>9</sup>. Dımaşk nâibi Emir Tengiz, en-Nâsır Muhammed'in hanımı olan kızının doğumu için 1338 yılında Kahire'ye geldiğinde yanında bir de şarkıcı cariyeye getirmişti<sup>10</sup>.

Genelde cariyeye özelde ise şarkıcı-müzisyen cariyeler denildiği zaman akla gelen ilk isim Sultan en-Nâsır Muhammed'tir. Zira o, kendi ülkesinin yanı sıra çevre beldelerden de cariyeye, özellikle de şarkıcı ve müzisyen cariyeye temin edilerek, saraya gönderilmesini emretmişti. Sultan, bu cariyeleri getiren kişilere oldukça lütfkâr davranırdı. Bu sebeple Sultan en-Nâsır Muhammed zamanında Memlûk haremindedir cariyelerin sayısının bin iki yüze ulaştığı bilinmektedir<sup>11</sup>. Hatta Sultan cariyeleri için *yedi odalar* olarak adlandırılan evler yaptırmıştı. Bu cariyelerden evlendikleri de olmuştur. Örneğin, kendisinden sonra sultan olan oğullarından Ahmet'in annesi, *Beyaz* adlı bir cariyeye idi. Şarkıcı ve müzisyen olan Beyaz, çok iyi ud çalar ve çok güzel şarkı söylerdi. Re'su'n-nevbe Emir Bahadır Âs'ın azatlısı olan Beyaz, *Kavme* ismiyle meşhur olup, onu dinlemek için insanlar meclislerde toplanırlardı. Bundan haberdar olan Sultan en-Nâsır, Beyaz'ı haremine almış ve oğlu Ahmet doğunca da onunla evlenmişti<sup>12</sup>.

<sup>7</sup> Dımaşk nâibi Tengiz, Türk asıllı Togay isimli cariyeyi satın alarak, Sultan en-Nâsır Muhammed'e hediye etmişti. Sultan bu güzel cariyeye tutulmuş ve onunla evlenmiş, bu evlilikten Anûk isminde bir oğlu olmuştu (İbn Hacer 1965, II; s.322; Akkuş Yiğit 2014a, s.132). Naibü's-Şam Emir Baydemir, 1380'de Sultan el-Mansur Ali'ye yirmi Çerkez cariyeye göndermişti (İbn İyâs 1982, I/I; s.537). Keza, Yemen Sultanı, Memlûk Sultanı en-Nâsır Hasan ile aralarındaki ilişkileri sıkı tutmak amacıyla 1351 yılında içinde cariyelerin de olduğu kıymetli pek çok hediye göndermişti (İbn İyâs 1982, I/II; s.254). Sultan Berkuk, 1393 yılında Kahire'ye gelen Bağdad hâkimi Ahmed b. Üveys'e yirmi bekâr Çerkez cariyeye hediye etmiş (İbn İyâs 1982, I/II; s.465), kendisi de 1396'da Yemen hükümdarından altı cariyeyi kabul etmişti (İbn İyâs 1982, I/II; s.487). Ayrıca bkz. Kanat 2000, s.35-52.

<sup>8</sup> Üst düzey devlet yönetim mensuplarının meclislerinde çalınan gözde bir müzik aleti olup, Türk musikisinde vaktiyle kullanılmış ancak bugün terk edilmiş bir sazdır. Yay şeklindedir. Parmakla ve daha çok kanunda olduğu gibi parmağa geçirilen mızrapla iki el de kullanılmak suretiyle çalınır. Bkz. Öztuna 2006, I; s.206.

<sup>9</sup> el-Makrîzî 1997, II; s.153.

<sup>10</sup> Akkuş Yiğit 2014a, s.136.

<sup>11</sup> el-Makrîzî 1997, III; s.318-319; el-Makrîzî 1998, III; s.62; İbn Tagrıbirdî 1992, IX; s.148.

<sup>12</sup> Sultan en-Nâsır Muhammed daha sonra Beyaz'ı boşamış ve kendi sağlığında Beyaz, Emir Meliktemür es-Sercuvâni ile evlenmişti. Bkz. el-Makrîzî 1997, III; s.355; İbn Tagrıbirdî 1992, X; s.41.

## Şarkıcı ve Müzisyen Cariyelerin Yetiştirilmesi

Memlûkler devrinde şarkıcı ve müzisyen cariyeler, doğrudan köle pazarlarından (*esvâku rakîk*) satın alınarak temin edildiği gibi, *dâminetü'l-meğânî* denilen şarkıcılardan sorumlu ve bu hususta devlete vergi ödeyen kişilerden de temin edilebiliyorlardı. Sadece başkent Kahire'de değil diğer büyük şehirlerde de *dâminetü'l-meğânî*ler olurdu. İleride sözü geçecek olan meşhur *İttifak*, Bilbis *dâminetü'l-meğânî*si tarafından satın alınmış ve oradan Kahire *dâminetü'l-meğânî*sine satılmış bir cariyeydi. *Dâminetü'l-meğânî*ler; güzel ses, hüsnü eda ve genel güzellikleriyle öne çıkan küçük yaştaki cariyeleri seçerek satın alır ve onları eğitirdi. Cariyeler, ses eğitiminin yanı sıra müzik aleti çalma konusunda da iyi bir eğitim alırlardı. Ud, tanbur, def, çenk, mizmar<sup>13</sup>, santur<sup>14</sup> ve kanun en yaygın çalınan müzik aletleri olup, bunların yanında kemençe, davul, zurna ve kaval da bu devirde kullanılan diğer müzik aletleriydi<sup>15</sup>.

Cariyeler, musikişinas erkek ve kadın hocalardan ders alır, meşk ederlerdi. Bu devirde kendisini ispatlamış erkek müzisyenlere *üstât veya reis* kadınlara ise *reise* denilirdi<sup>16</sup>. Nota düzeninin olmadığı eski zamanlarda, "*ilim satırda değil, sudûrdadır*" deyişine göre, müzik de ancak bir sadr sahibinden yani üstattan öğrenilirdi. Devrin kaynaklarında, tanınmış pek çok müzik üstadının ve bestekârın adı geçer. Bunlardan, Sultan en-Nâsır Muhammed'e yakınlığı ile bilinen Mardinli *Ketile b. Karanoğan*, cenkû'l-acemîyi çok iyi çaldığı için el-Cenkî lakabıyla anılan meşhur bir müzisyendi. Sultan tarafından çevre beldelerde ve ülkelerde yaşayan sanatçıları derlemek için görevlendirilmiş ve çok sayıda cariyeye yetiştirmişti<sup>17</sup>. Dimaşk nâibi Tengiz'in şarkıcılarından *Hızır b. Cafer el-Kürdî* de cariyelere şarkı söylemeyi öğreten üstâtlardandı. Sultan en-Nâsır Muhammed bu durumdan haberdar olunca onu yanına almış ve maaşa bağlamıştı. *Hızır b. Cafer el-Kürdî*, *el-Kenzü'l-Matlûb fî ed-Devâir ve ed-Durûb* isimli musiki alanında bir kitap telif etmişti<sup>18</sup>. Bu alanda yazan başka bir üstât da *İbn Ker Şemseddin Muhammed b. İsa b. Hasan* olup, *Ğayetü'l-Matlûb fî el-Eğnâm ve ed-Durûb* isimli bir kitap kaleme almıştır. Sultan Aynal

<sup>13</sup> Mizmar; Arap, İran ve Türk musikisinde düdük nevinden çalgılara verilen umumi bir ad olmakla birlikte, özelde klarnete benzeyen bir çeşit nefesli sazdır. Bkz. Öztuna 2006, II; s.57.

<sup>14</sup> Santur, Türk ve İran musikisinde kullanılmış kanuna benzer telli bir çalgıdır. Kanuna nazaran daha ağır tahtadan imal edilen santur, dikdörtgen şeklinde olup, düz bir zemin üzerine koyularak ve tellerine iki küçük tokmakla vurularak icra edilirdi. Bkz. Öztuna 2006, II; s.261.

<sup>15</sup> Müzik aletlerinin isimlendirmeleri ve müzik ile ilgili diğer hususlarda yardımlarını esirgemeyen Öğr. Gör. M. Yalçın Öztüfekçi ve Arş. Gör. Cem Çırak'a teşekkür ederim.

<sup>16</sup> el-Baklî 1984, s.62.

<sup>17</sup> Mahmud 1988, s.88-89; 'Âşûr 1992, s.77.

<sup>18</sup> el-Baklî 1984, s.50.

zamanında yaşamış olan musikişinas reis *Nâsıruddin Muhammed el-Mâzûnî el-Kahirî*, devlet erkânının meclislerinde bulunmuş ve saygı görmüş bir sanatkârdı. 1439 yılında Kadı Şehabeddin, Buhari şerhi telifinin tamamlandığı gün büyük bir ziyafet vermiş ve Sultan en-Nâsır Muhammed'in oğlu, Kadılar, Kâtibü's-sır, Nâzırü'l-has gibi ileri gelen devlet görevlilerinin katıldığı bu meclise el-Mâzûnî'yi de davet etmişti<sup>19</sup>. İbn İyâs'ın deyişiyle O, devrinin yegâne sanatçısı olup, bugüne kadar onun gibi bir sanatkâr gelmemiştir<sup>20</sup>. Onun 1457/1458 yılındaki ölümü üzerine şiirler kaleme alınmıştır. XV. yüzyılın en meşhur üstatlarından bir diğeri de Sultan Şeyh el-Mahmûdî'nin nedimlerinden üstat *İbrahim b. Babay*'dır (Ö. Nisan/Mayıs 1418). Sultana olan yakınlığı ile bilinen bu sanatkâr, ud çalmakta oldukça yetenekliydi<sup>21</sup>.

Bunlardan başka, şarkı söylemekteki üstünlüğü ile bilinen *İbn el-Fasih Abdülaziz* (Ö. 1310/1311), kanun üstadı *Muhammed b. Ali b. Ömer el-Mâzinî ed-Dehhan* (Ö. 1321/1322), *Şemseddin Muhammed b. Hille*, İttifak'a muallimlik yapmış olan *Üdî Abd Ali*, *Üdî Şemseddin Muhammed b. Muhammed* (Ö. 1381/1382); İbn Yusuf olarak bilinen *İlmüddin Süleyman el-Mâdih*, *İbrahim b. el-Cemal* ve kardeşi *Halil el-Müşebbib*, el-Ezher Camii'sinin müezzini *Ali b. eş-Şâtır ve Muallim İsmail ed-Demecânî*, bestekâr-şarkıcı ve tanbur üstadı *Ali b. Ğanem*, *Udî Muhammed b. Avîne*, *Celal es-Santurî*, *İbn Limunî*, Sultan Şeyh el-Mahmûdî'nin hayranı olduğu güftekar-bestekâr ve santur üstadı *İbn Karadîh Ahmed b. Muhammed el-Kahirî*<sup>22</sup> ile Sultan Kayıtbay'a yakınlığı ile tanınan şair, bestekâr ve müzisyen *Nureddin Ali b. Rehhâb*<sup>23</sup> (Ö. Mayıs/Haziran 1500) döneminin meşhur diğer sanatkârlarıydı.

### Eğlencelerde Şarkıcı ve Müzisyen Cariyeler

Memlûkler, saltanata ilişkin merasimler, kamuya ait yeni binaların açılması, ordunun seferden dönmesi, küre oyun sezonunun bitmesi, nevrüz, aşure, Ramazan ve Kurban bayramları, Mısır'a mahsus hususi günler ve kutlamalar, devlet ricalinin sağlığına kavuşması, düğünleri ve sünnetleri gibi çeşitli sebeplerle kutlamalar tertip ederlerdi<sup>24</sup>. Düzenlenen eğlencelerin özellikle akşam bölümünde şarkıcılar ve müzisyenler yer alırdı. Bu eğlencelerin başında tıpkı günümüzde olduğu gibi düğünler gelirdi. Özellikle üç ila yedi gün ve gece

<sup>19</sup> İbn İyâs 1982, II; s.207.

<sup>20</sup> İbn İyâs, 1982, II; s.346; el-Baklî 1984, s.75; Mahmud 1988, s.89; 'Âşûr 1992, s.117.

<sup>21</sup> el-Makrîzî 1997, VI; s.487; İbn İyâs 1982, II; s.37.

<sup>22</sup> es-Sayrafi 1971, I; s.169; Mahmud 1988, s.89; el-Baklî 1984, 21, s.23.

<sup>23</sup> Şöhreti sayesinde siyasîlere yakın olan Nureddin Ali b. Rehhâb yaşadığı serüven dolu hayatıyla sanat-siyaset ilişkisine verilebilecek farklı bir örnektir. Bkz. el-Baklî 1984, s.103-104.

<sup>24</sup> Mahmud 1988, s.98-104; el-Baklî 1984, s.20-41; 'Âşûr 1992, s.132-141; 195; Kortantamer 2011, s.167; Kanat 2007, s.54.

devam eden *haflu zıfaf* olarak adlandırılan sultan ve devlet erkânının evlilik törenlerinde yapılan eğlenceler, gece ve gündüz eğlenceleri olarak iki kısma ayrılırdı. Gündüz daha çok askerî oyunlar ve yarışlar yapılırken; gece çoğunlukla meşhur müzisyen ve şarkıcılar sahne alır, onlara davul, zurna, bazen de def ve kaval eşlik eder, davetliler de oyunlarıyla bu eğlenceye katılırlardı<sup>25</sup>.

Ünlü müzisyenlerin, şarkıcıların ve müzik gruplarının yer aldığı gece eğlenceleri çok şaşalı geçerdi. Sultan en-Nâsır Muhammed'in kızı ile Emir Ali b. Ergun'un 1332'de gerçekleşen düğününde, Kahire'den sekiz müzik grubu (cevkâtü'l-meğânî) ile Sultan ve emirlere ait yirmi müzik grubu yer almıştı. Yine, Sultan en-Nâsır Muhammed'in kızının Emir Kusun ile evliliğinde müzik grupları, şarkıcılar ve müzisyenler davetlilere müzik ziyafeti vermişler, rakkaslar da eğlenceyi zirveye çıkarmışlardı<sup>26</sup>. 1516'da Atabek Kânem et-Tâcir'in yakınlarından olan Tablhâne Emiri Kayıtbay'ın, Kale Nâibi Toktabay'ın kızı ile olan düğününde yirmi beş meşhur reisenin bir araya gelerek, sanatlarını icra ettikleri görülür<sup>27</sup>. Gece düzenlenen bu eğlencelere bütün eş dost davet edilirdi. Özellikle de emirlerin eşleri bu kutlamalara mutlaka katılırlardı. Düğünlerin yanı sıra çeyiz alayları da şarkıcılarla şenlenirdi. 1384 yılında Sultan Berkuk ile evlenen Hond Fatıma'nın çeyizi, şarkıcılar eşliğinde saraya taşınmıştı<sup>28</sup>.

Sadece evlilik törenleri değil, sünnet törenleri de yedi gün yedi gece sürerdi. Kahire sokakları ve etrafı en güzel şekilde süslenir, şarkıcı kadın ve erkekler bu kutlamalarda yer alırlardı. Bu törenlerde ahalinin çocuklarının da sünnet ettirildiği olurdu<sup>29</sup>. 1375 senesinde Sultan el-Eşref Şaban b. Hüseyin'in oğullarının ve 1490'da Sultan Kayıtbay'ın yedi yaşındaki oğlu Muhammed'in yedi gün yedi gece süren sünnet törenlerinde eğlenceler düzenlenmiş ve ülkenin farklı yerlerinden pek çok şarkıcı getirilmişti<sup>30</sup>. Ünlü şarkıcı Nureddin Ali b. Rehhâb, Sultan Ahmed b. Aynal'ın oğlunun İskenderiye'de yapılan sünnet töreninde ve 1481'de Kadı Katibü's-Sır İbn Muzhir'in oğlunun sünnet töreninde sahne almıştı<sup>31</sup>.

Memlûkler müjdeli ve sevinçli haberleri coşkuyla kutlarlardı. Bunların başında doğum haberleri gelirdi. Sultanlar özellikle erkek çocukları olduğunda çok görkemli eğlenceler düzenlerlerdi. 1338 yılında Sultan en-Nâsır

<sup>25</sup> el-Baklî 1984, s.35; Kanat 2003, s.421-422; Kanat 2007, s.54-55.

<sup>26</sup> en-Nüveyrî 2004, XXXII; s.172; el-Makrîzî 1997, III; s.97; İbn Tagrıbirdî 1992, IX; s.73.

<sup>27</sup> İbn İyâs 1982, V; s.9; Kanat 2003, s.425.

<sup>28</sup> el-Makrîzî 1997, V; s.164; İbn Kâdı Şuhbe 1994, III; s.132; İbn Tagrıbirdî 1992, XI; s.251; es-Sayrâfi 1971, I, s.93.

<sup>29</sup> İbn İyâs 1982, III; s.271. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Buharalı 1995, s.63-79.

<sup>30</sup> İbn İyâs 1982, III; s.271, Mahmud 1988, s.101.

<sup>31</sup> İbn İyâs 1982, III; s.186-193.

Muhammed'in oğlu Salih'in doğumunda yapılan ve bir hafta süren kutlamalarda şarkıcılar, davetlileri coşturmuşlardı. Hapishaneden çıkmak da sevinçli haberlerden olup, hapishaneden çıkan kişi davullarla zurnalarla karşılanıyordu. Mesela, 16 Ocak 1342 tarihinde İskenderiye Hapishanesi'nden çıkan Sultan en-Nâsır Muhammed'in kızı Hond el-Hicazî'nin kocası Meliktemür el-Hicazî, Kahire'de eşi, eşinin kız kardeşi, cariyeleri ve hizmetçileri tarafından şarkıcılar eşliğinde karşılanmıştı<sup>32</sup>. Sultanların Kahire'den ayrılış ve dönüşlerinde de törenler, eğlenceler yapılırdı. Kahire halkı müzik gruplarıyla karşıladıkları orduyu, Kale'ye varıncaya kadar alkışlardı<sup>33</sup>. Sultanların ve emirlerin hastalık sonrası afiyete kavuşmaları sebebiyle yapılan kutlamalar da şarkıcılarla neşe bulurdu<sup>34</sup>.

Medrese, hastane, kasır, hamam ve sebil gibi hayır müessesesi ve kamu kurumlarının açılışlarında yapılan törenler, şarkıcılarla ses bulurdu. Sultan en-Nâsır Muhammed, 1314 yılı başında kaledeki Kasru'l-Eblak tamamlandığında mühendis ve bânilere ihsanda bulunmuş, ertesi gece Remle'de nefit attırılmış, şarkıcı ve müzisyenler eşliğinde muazzam bir eğlence tertip etmişti<sup>35</sup>. Bunların dışında Sultanlar ve emirler bazen meclisler kurar, özel eğlenceler yaparlardı. Bu kapsamda, Sultan Kansuh el-Ğavrî'nin Nil kenarında yaptığı eğlenceler çok meşhurdu. Sultan, burada kurulan otağda emirleriyle birlikte şarkıcı ve müzisyenlerin icra ettikleri müziği dinlerdi<sup>36</sup>. Sultanların, emirlerin evlerine ziyaretleri sırasında da müzik fasılları yapılırdı. Mesela, Sultan Şeyh el-Mahmûdî'nin Emir Çakmak'ın evine yaptığı bir ziyarette ev sahibi, şarkıcı cariyeler ve müzisyenlerle sultan ve maiyetine müzik ziyafeti vermişti<sup>37</sup>.

Dinî bayramlarda ve dinî içerikli kutlamalarda da müzik icra edilirdi ki bunlardan en önemlisi Ramazan ayı kutlamalarıdır. Ramazan ayında büyük çadırlar kurulur ve burada musikişinaslar, şairler ilahiler ve şiirler okurlardı<sup>38</sup>. Keza, Kurban bayramları ve aşure günleri de coşkuyla kutlanırdı. Sultanın, haremının ve devlet erbâbının hac vazifelerini ifası sonrası dönüşlerinde de yollarda şarkıcılar olurdu. Örneğin, Sultan en-Nâsır Muhammed'in ilk haccı sonrası 1312'de Kahire'ye dönüşünde, dört kadı ve devlet erkânının hazır bulunduğu karşılama töreninde şarkıcılar da yollara çıkmışlardı<sup>39</sup>.

---

<sup>32</sup> İbn Tagrıbirdî 1992, X; s.43.

<sup>33</sup> İbn İyâs 1982, III; s.34, 77; Âşûr 1992, s.215-217; Kanat 2007, s.56.

<sup>34</sup> İbn İyâs 1982, II; s.335.

<sup>35</sup> el-Makrîzî 1998, III; s.56-57; İbn İyâs 1982, I/I; s.445.

<sup>36</sup> Azzâm 2010, s.20; Mahmud 1988, s.101.

<sup>37</sup> İbn İyâs 1982, II; s.37.

<sup>38</sup> el-Baklî 1984, s.30, 35; 'Âşûr 1992, s.204-212.

<sup>39</sup> İbn İyâs 1982, I/I; s.452.

Mahallî bayramlar olarak adlandırılan Vefa en-Nil<sup>40</sup> ve Kesr-i Halic<sup>41</sup> kutlamaları ile 'Iyd eş-Şehîd<sup>42</sup> Mısır'a mahsus hususi günler ve kutlamalarıdır. Bu kutlama ve bayramlarda, Kahire'de tüm çarşı ve dükkânlar kapalı olur, insanlar erkenden Nil Nehri'ne gider, gemiler kiralar ve müzik eşliğinde şarkılar söyler, türlü eğlenceler yaparlardı.

### Gelirleri

Şarkıcı ve müzisyen cariyeler, eğlencelerden çok iyi para kazanmış, mal mülk sahibi olmuşlardır. O devirde devlet sanatçılarının iyi maaşlara çalıştığı tahmin edilebilir. Zira kaynaklarda Kahireli müzik grupları ve şarkıcılarının kazançları yazıldıktan sonra sultanların has sanatçılarının kazançlarının hesap edilemeyecek kadar çok olduğu ifadesi sıklıkla yer alır. Şarkıcılar, özellikle sultan ve devlet erkânının düğün ve sünnet gibi şaşalı törenlerinde büyük servet sahibi olabiliyorlardı. Zira düğün sahipleri ve düğüne katılan davetlilerin ve onların hanımlarının şarkıcılara para ve kıymetli kumaşlar dağıtması âdettendi.

Devrin güçlü sultanı en-Nâsır Muhammed'in emirlerle evlendirdiği kızlarının düğünleri şarkıcıların paraya doydğu gecelerdi. Örneğin, Emir Ali b. Ergun ile evlendirdiği kızının düğününde sekiz Kahire, yirmi de Sultan ve emirlere ait müzik grupları hazır bulunmuştu. Kahire müzik gruplarından her biri 500 dinar ve 150 parça pahalı ipek kumaş kazanırlarken, Sultan ve emirlerin müzik gruplarının kazançları diğerlerine göre çok daha fazlaydı. Söz konusu sultanın Emir Bektömür es-Sâki'nin kızıyla evlenen oğlu Anûk'un düğününde, Kahire'deki bütün müzisyenler gelmiş ve onlara pek çok mal dağıtılmıştı. Keza, oğlu Emir Anûk da düğününde sadece haremine altın ve ipek parçaları dağıtmakla kalmamış, şarkıcılara da para dağıtmıştı<sup>43</sup>. Yine Emir Kusun ile

<sup>40</sup> Mısır'a hayat veren Nil Nehri'nin suları yeterli düzeye çıktığında er-Ravza'da bulunan Dâr el-Mikyâs'ın büyük penceresine bir örtü asılarak Nil Nehri'ne vefa gösterisi yapılır ve bu hadise Vefa en-Nil bayramı olarak kutlanırdı. Bkz. el-Kalkaşandî 1987, III; s.516; el-Makrîzî 1997, V; s.150; 'Âşûr 1992, s.217-221.

<sup>41</sup> Vefâ en-Nil'den sonra Kesr-i Halic (Seddin Yıkılması) kutlaması yapılırdı. Bu kutlama, Sultan ve emirlerin Kale'den harrâkalarla Mikyas'a inmesiyle başlardı. Buradan nehrin ağzında bulunan ve topraktan yapılmış olan sedde gelen Sultan, saf altundan yapılmış çekiçle sedde üç defa vurarak kırardı. Daha sonra kutlamaya katılan halk, seddin geri kalan kısmını yıkarak, suyun kanallara ulaşmasını sağlardı. Bkz. el-Makrîzî 1998, II; s.356; Kâsım 1978, s.44; 'Âşûr 1992, s.217-221.

<sup>42</sup> 'Iyd eş-Şehîd, Hıristiyan Mısırlıların (Kıptîler) kutladığı dinî bir bayramdı. Kıptî takviminin Şins ayının sekizinci günü kutlanan bu bayramda Kıptî inanisına göre, Nil sularının artması ve yükselmesi için ayın yapılırdı. Ancak yaşanan birtakım taşkınlıklar sebebiyle 1302 yılında iptal edilen bu bayram, 1338'de Sultan en-Nâsır Muhammed tarafından tekrar serbest bırakıldı ve nihayetinde 1355 yılında bir kez daha ve kalıcı surette iptal edildi. Bkz. el-Makrîzî 1998, I; s.199-202; İbn Tagrıbirdî 1992, VIII; s.161.

<sup>43</sup> el-Makrîzî 1997, III; 152; İbn Tagrıbirdî 1992, IX; 78; es-Sayrâfî 1971, I; 255.



evlendirdiği kızının düğününde de müzisyen ve şarkıcılar 10.000 dinar kazanmışlardır<sup>44</sup>. Sultan en-Nâsır Muhammed'in Salih isimli oğlunun doğumunda dedesi, Dımaşk nâibi Emir Tengiz'in yanında getirdiği şarkıcı, 10.000 dirhem, diğer şarkıcılar da değerli kumaşlarla birlikte 70.000 dirhem kazanmıştı<sup>45</sup>. Halk arasında meşhur olan ve rağbet gören Cevkatü'l-Mansur da düğün ve eğlencelerde oldukça iyi kazanan gruplardandı. Şarkıcı ve müzisyenler, sultan ve devlet ricalinin düğünlerinde altın, gümüş, değerli ipek parçaları ile yüksek meblağda nakdî para kazanıyorlardı.

Şarkıcılar, müzisyenler ve rakkasların halk gösterilerinde sergiledikleri performanstan sonra ellerindeki deflerde para topladıkları da oluyordu. Gösteri ve eğlencelerden hoşlanan Kahire halkı da onlara bahşış veriyordu. Hele ki bu seyirciler arasında devlet ricalinden biri varsa o günkü kazanç çok daha iyi olabiliyordu. Emir Cemaleddin Aydoğdu el-Azizî (Ö. 1265) bir kutlamaya katıldığında, şarkıcılar sadece ondan 6.000 dirhem kazanmışlardı<sup>46</sup>.

Devlet işlerinin yolunda gittiği, iktisadî istikrarın olduğu zamanlarda eğlence ehlinin elde ettikleri meblağ da şüphesiz çok yüksek oluyordu. Ancak işlerin durulduğu da oluyordu. Özellikle veba, deprem gibi doğal afetler ile üst üste yapılan seferlerden kaynaklanan iktisadî zorlukların yaşandığı zamanlarda, toplumun her kesimi gibi onların da işleri kesata uğruyordu.

### **Saray ve Toplum Hayatında Öne Çıkanlar**

Memlûk sultanları ve devlet erkânının meclislerinde ilmî, edebî sohbetler yapılır, şiirler, şarkılar okunurdu. Ancak bazı meclisler sadece müzik ve eğlence maksatlı kurulurdu. Sultanlar, emirler ve ayanlar gibi servet sahibi insanların pek çoğu bu meclislerdeki şarkıcılara vurulmuşlar ve onları elde etmek istemişlerdir. Hatta onlar için mücadele etmişlerdir. Bu şarkıcılar içinde sultanlarla ve emirlerle evlenenler de olmuştur. Bu konuda akla gelen ilk isim, şüphesiz üç sultan ile evlenerek Saray'a gelin olan İttifak'tır.

#### **a. Üdî İttifak ve Saray Hayatı**

Habeşli cariyeler, çok güzel şarkı söylemeleri yönüyle ülkede nam salmışlardı. Şarkıcı cariyeler, seslerinin yanında güzellikleriyle de insanları etkiliyorlardı. Bazen cariyeler, bu güzellik anlayışına hiç uymazlar ama harika sesleri ile insanları büyüleyebilirlerdi. Kaynaklarda güzel olmadığı vurgulanan siyahî cariyeye İttifak'ın hayatı, bunun en güzel örneğidir.

<sup>44</sup> el-Yüsufî 1986, 436; el-Makrîzî 1997, III; 97, 101.

<sup>45</sup> el-Makrîzî 1997, III; 232; İbn Tagrıbirdî 1992, IX; 98; Akkuş Yiğit 2014a, 134.

<sup>46</sup> İbn Tagrıbirdî 1992, III; 160-161.

Habeş asıllı İttifak'ın hikâyesi Bilbis'de başlar. Kahire dâminetü'l-meğânîsi tarafından Bilbis dâminetü'l-meğânîsinden yaklaşık 400 dirheme satın alınarak Kahire'ye getirilen İttifak, burada Üstat Êdî Abd Ali'den ud çalmayı öğrendi. İttifak, o kadar güzel şarkı söyleyip ud çalıyordu ki kısa sürede Mısır'da şöhret oldu. Bu şöhretinin semeresini de saraya girmekle aldı. Saraya girmek sadece kariyerinde bir dönüm noktası olarak kalmadı. Aynı zamanda filmlere konu olacak bir hayat geçirmesini de sağladı. Sultan es-Salih İsmail'in evvela gözdesi oldu. Zira Sultanın beyaz tenli cariyelerin yanında siyahî cariyelere olan düşkünlüğü biliniyordu. İttifak'ı çok seven Sultan, onunla evlenerek bir çocuk sahibi olmuştu<sup>47</sup>. Onun için hiçbir masraftan kaçınmamış ve onu hediyelere boğmuştu. Sultan es-Salih İsmail'in 4 Ağustos 1345 tarihindeki ölümünden sonra, kardeşi Sultan el-Kamil Şaban tahta çıktı. İçki bağımlısı olup, vaktini mey meclislerinde geçiren yeni Sultan, kardeşinden dul kalan İttifak ile evlendi. Bu bir zaruret değildi, zira o da İttifak'a âşıktı. Onun için uzunluğunun 42, eninin de 6 zirâ<sup>48</sup> olduğu bir oda yaptırmış, altın ve mücevherlerle süslenen bu odanın mefruşatı için 95.000 dinar harcamıştı<sup>49</sup>. Sultan Şaban'ın, başka bir hanımından doğan erkek çocuğunun öldüğü gün, âşık olduğu İttifak'tan Şahinşah adlı bir erkek çocuğu oldu. Bu müjdeli habere çok sevinen Sultan, yedi gün süren şaşalı kutlamalar yaptıysa da bebek, yedinci gününde öldü<sup>50</sup>.

1346 yılında Sultan el-Kamil Şaban'ın öldürülmesi, İttifak'ın zor günler geçirmesine sebep olmuştu. Kardeşinden sonra tahta çıkan yeni sultan el-Muzaffer Hacı (19 Eylül 1346-16 Aralık 1347), selefinin annesini, haremini ve beş yüz kadar cariyesini Saray'dan çıkardı. Bunların içinde İttifak da vardı. Ancak daha sonra ne olduysa oldu ve Ocak 1347'de Sultanın isteği üzerine İttifak, cariye ve hizmetçileriyle tekrar Saray'a girmeyi başardı. Hatta Hazinekar Şehabeddin Ahmed b. Yahya el-Cevceri'nin kıydığı nikâhla Sultan ile gizlice evlendi<sup>51</sup>. Sultan onun ayaklarının altına 60 parça atlas serdi, üstüne altınlar saçtı, onu hediyelere boğdu. Kardeşlerinin verdiklerinden iki kat daha fazla hediye verdi. Sonra da İttifak, Sultan için ud çaldı ve şarkı söyledi. Sultan âşık olduğu ve gizlice evlendiği İttifak'a 4.000 dinar değerinde dört yüzük ve altı inci hediye etti<sup>52</sup>. Saray'dan çıkarıldıkları sırada İttifak ve yanındaki cariye

<sup>47</sup> İbn Hacer 1965, I; s.83; İbn Tagrıbirdî 1992, X; s.119; el-Makrîzî 1997, IV; s.4-5; Mahmud 1988, s.88; Kortantamer 2001, s.617.

<sup>48</sup> Kolun dirsekten orta parmak ucuna kadar olan kısmı ile ifade edilen bir ölçü birimidir. Ülkeden ülkeye veya kullanım amacına göre farklılık gösterir. 1 Mısır zirâi yaklaşık 58 cm.ye tekabül eder. Bkz. Mutçalı 1995, s.293.

<sup>49</sup> el-Makrîzî 1997, IV; s.280; İbn Tagrıbirdî 1992, X; s.119.

<sup>50</sup> İbn Hacer 1965, I; s.83; el-Makrîzî 1997, IV; s.27-28.

<sup>51</sup> el-Makrîzî 1997, IV; s.39.

<sup>52</sup> el-Makrîzî 1997, IV; s.39; İbn Tagrıbirdî 1992, X; s. 124; İbn Hacer 1965, I; s.84.

ve hizmetçilerinden ne alındıysa, iade edilmesini emretti. İttifak'ın hocası Üstat Ūdî Abd Ali'yi de davet etti. İttifak ve hocası, Sultan için şarkılar söylediler. Sultan, üstada ihsanda bulunarak ıkta ve yanı sıra 2.000 dinar ile bir de kürk hediye etti<sup>53</sup>. Sultan, bunların yanında gözdeleleri Selma, el-Kerekîyye ve Keyda<sup>54</sup>, ya da değerli pek çok hediye vermişti.

Sultan el-Muzaffer Hacı'nın eğlence müptelası olması, şahsî harcamalarla hazineyi boşaltması, işlerini aksatması ve İttifak ile çevresindekilerin devlet işlerine müdahil olmalarından huzursuz olan emirler ve memlûkler, yaşananlar ve çıkan dedikodulardan dolayı Sultan el-Muzaffer Hacı'ya, 1347 yılının Aralık ayında öldürdüler<sup>55</sup>.

el-Muzaffer Hacı'dan sonra, kardeşi en-Nâsır Hasan tahta geçti ve eski sultanın haremını ellerindeki her şeyi almak suretiyle Kale'den çıkardı. Bu sırada henüz yirmi yaşında olan Keyda'dan yaklaşık 35.000 dinar 220.000 dirhem, Ūdî Abd Ali'den 60.000 dirhem, el-Cenkî lakaplı has şarkıcısı İskender b. Ketile<sup>56</sup>, den yaklaşık 40.000 dirhem geri alındı ve ıktaları da kesildi<sup>57</sup>. Eski sultandan geride kalan abdler, cariyeler ve hizmetçilerin hepsi çıkarıldı. el-Muzaffer Hacı'nın annesinin kocası ile Tavaşi Anber tutuklandı. İttifak da aylık 70.000 dirhem maaşa bağlanarak Saray'dan çıkarıldı<sup>58</sup>.

Böylece en-Nâsır Muhammed'in soyundan üç sultan da bu siyahî kadınla evlenmiş oldu. Peri masalı gibi bir hayat süren İttifak, sadece bir cariye olarak kalmadı. Üç sultanla da nikâhlandı. İbn Tagrıbirdî, İttifak'ın simsiyah bir kadın olduğunu, buna rağmen üç sultanla da evlendiğini ve onları çok etkilediğini zikrederek bunun çok tuhaf bir olay olduğunu ve böylesi bir durumun ancak büyü ile mümkün olabileceğini yazmış ve İttifak'ı büyü yapmakla itham etmişti. en-Nâsır'ın kendisinden sonra tahta oturan oğullarının eğlenceye düşkün olmaları, İttifak için bir şanstı. İyi bir ūdî olan İttifak, güzel sesiyle onları etkilemiş ve böylece nikâhlı eşleri olmuştu. Öyle şaşalı bir hayat sürmüştü ki, onun bir *asabesi* (bir çeşit başörtüsü), 1000 dinar gibi inanılmaz yüksek bir

<sup>53</sup> el-Makrîzî 1997, IV; s.39; İbn Tagrıbirdî 1992, X; s.124.

<sup>54</sup> Bunlar içinde Keyda'nın özel bir yeri vardır. Zira Sultan el-Muzaffer Hacı, Keyda'ya âşık olmuş ve onu Nazırul-has Neşve'den 100.000 dirheme satın alarak haremına getirmiş ve gözdesi yapmıştı. Keyda'yı mücevherlere, incilere boğmuş ve bunun yanında 20.000 dinar hediye vermişti. Bkz. el-Makrîzî 1997, IV; s.59.

<sup>55</sup> el-Makrîzî 1997, IV; s.39.

<sup>56</sup> İskender b. Ketile, daha önce bahsi geçen Ketile b. Karanoğan'ın oğludur. O da babası gibi çenk çalmaktaki ustalığı sebebiyle el-Cenkî diye anılmıştır.

<sup>57</sup> el-Makrîzî 1997, IV; s.59.

<sup>58</sup> İttifak daha sonra Vezir Muvaffaküddin Hebbetullah b. es-Said İbrahim ile evlenmiştir. Bkz. İbn Hacer 1965, I; s.84.

pahada olduğu, üç sultandan aldığı mücevherler ve değerli eşyaların had ve hesabının olmadığı zikredilir<sup>59</sup>.

Esasen yeni sultan en-Nâsır Hasan'ın da müzik dinlemeyi sevdiği, şarkıcı ve sanatkârlara yakın olduğu bilinir. Dımaşklı şarkıcı Dünya el-Akbâiyye'ye verdiği değer malumdur<sup>60</sup>. Şarkıcı Dünya'nın yanında Sultanın nedimi olarak geçen erkek şarkıcı *At'at* ile *ed-Duhan el-Müşebbib* de sultanın meclislerinde bulunan şarkıcılardandı<sup>61</sup>.

## b. Şarkıcı Zühre

Sultan en-Nâsır Muhammed'in oğlu Anûk, Zühre isimli bir şarkıcıya âşık olmuştu. Bu şarkıcıyla buluşmak için Birketü'l-Ceyş<sup>62</sup>'de bir ev yaptırdı. Ancak babası bundan haberdar oldu ve onun bu şarkıcıyla buluşmasını yasakladı. Hatta tedbir olarak emirlerinden Akboğa'yı görevlendirerek, şarkıcıların başını çağırmasını, bütün şarkıcıları içki meclislerinden men etmesini ve evlenmeye zorlamasını emretti. Bunun üzerine bazıları evlendirildi, bazıları kısa süreli hapse atıldı ve şarkı söylemekten men edildi<sup>63</sup>.

Bu duruma çok üzülen Anûk, babasına rağmen Zühre ile görüşmeye devam etti. Babasının yakın emirlerinden Bektemür es-Sâki'nin kızı olan karısı da bundan haberdar oldu. Annesi Hond Togay da bu durumu öğrendi ama şefkatinden dolayı ona göz yumduğu gibi yardımcı da oldu. Babasının sırrını öğrenmesinden çok koran Anûk, bir hile düşündü ve emirleri ile yakınlığının yanında onlara karşı bir o kadar da şüpheli olduğunu bildiği babası için, Emir Akboğa ve Emir Beştak'ın kendisi aleyhine bir komplo kurduklarına dair bir mektup gönderdi. Kendi memlûkleri de onlar aleyhine söylenti çıkardılar. Böylece babasını bu dedikodularla meşgul ederken, kendisi de Zühre ile görüşmeye devam etti<sup>64</sup>. Kendileri için söylenen dedikoduların yalan olduğunu ortaya çıkaran Emir Akboğa ve Beştak, Sultana olayın aslını anlattılar. Sultan, Anûk'un memlûklerinden tüm bunların doğru olduğunu teyit edince, oğlu Anûk'u çağırıp şiddetle azarladı ve hizmetçilerine onu dövmelemleri emretti. Ancak annesi, kendini siper ederek onun üzerine kapandı. Sultan o kadar kızgındı ki oğluna doğru hançerini çekti. Anûk korkudan titredi ve bu sebeple titreme nöbetine yakalanarak hastalandı. Sultan onun tedavisi için tabip başı Kadı Cemaleddin'i gönderdi ancak Anûk, bu travmanın ardından yakalandığı

<sup>59</sup> İbn Hacer 1965, I; s.83; Mahmud 1988, s.85.

<sup>60</sup> Dımaşklı Şarkıcı Dünya el-Akbâiyye, Sultan Şaban'dan şarkıcılardan alınan verginin hafifletilmesini istemiş ve bu istediği yerine getirilmişti Bkz. İbn Hacer 1998, I; s.163-164.

<sup>61</sup> İbn İyâs 1982, I/I; s.579.

<sup>62</sup> Kahire'nin güneyinde yer alır. Bkz. el-Makrîzî 1998, II; s.339.

<sup>63</sup> Kortantamer 1993, s.57.

<sup>64</sup> el-Makrîzî 1997, III; s.279.

hastalık sebebiyle, 14 Ekim 1340 tarihinde henüz on dokuz yaşındayken vefat etti. Emirlerin hazır bulunduğu cenaze töreninin ardından, Beyne'l-Kasreyn'deki en-Nâsırıyye türbesine defnedildi. Ölümüyle yıkılan annesi Hond Togay, onun için pek çok hayır yaptı ve sayısız sadaka verdi<sup>65</sup>.

### c. Emirlerin Gözdesi Hûbî

Memlûk devrindeki meşhur şarkıcılardan Üdî Hûbî, İbn Hacer'e göre şarkı söylemekte ve ud çalmaktaki maharetiyle eşsiz bir sanatçıydı<sup>66</sup>. Emir Bektemür es-Sâki<sup>67</sup> onu 10.000 dinara satın aldı ki bu fiyat o dönemle kıyaslandığında bir cariye için oldukça yüksekti. Bu da o dönemde şarkıcı cariyelerin ne kadar yüksek fiyatlara satıldığını göstermektedir. Emir Bektemür'ün yanında çok mutlu olan Hûbî, efendisinin Hicaz yolunda vefat ettiği haberini duyuca, üzüntüsünden udunu kırmıştı.

O zamanlar, Emir Bektemür ve Emir Beştak arasında süre gelen bir düşmanlık vardı. Bektemür'ün ölümüyle Beştak, ondan kalanlara sahip oldu. Karısıyla evlendi, oğlu Ahmet'i de yanına aldı. Beştak, Hûbî'yi de 6.000 dinara satın aldı. Ayrıca ona 10.000 dinar değerinde kıymetli kumaş hediye etti<sup>68</sup>. Fakat Hûbî, Emir Beştak ile mutlu olamadı. Onun Beştak'tan sonra başka emirlerle evlendiği ve Sultan Küçük devrinde (6 Ağustos 1341-10 Ocak 1342) öldüğü bilinmektedir<sup>69</sup>.

Memlûk toplum hayatında meşhur olan pek çok kadın şarkıcı ve müzisyen vardır. Bunlardan sesinin güzelliği kadar kendisi de çok güzel bir kadın olan *Hatice er-Rehhâbiyye* (Ö. 1482) bahsedilmesi gereken ilk şarkıcıdır. Zira onun hayat hikâyesi hayli dikkat çekicidir. Sadece halkın değil aynı zamanda devlet ricalinin de sevgilisi olan Hatice, Sultan Kayıtbay'ın huzurunda bulunmuş ve sanatını ona icra etmişti. Sesinin ve yüzünün güzelliği, şairlerin şiirlerine dahi konu olmuştu. Öyle ki, sesiyle insanları büyülediği, akılları ifsat ettiği gerekçesiyle Kahire valisi Emir Yeşbek b. Haydar onu tutuklamış ve 50 asa ceza vermişti. Ancak bir daha şarkı söylemeyeceği sözü üzerine salıverilmişti. Buradan anlaşılıyor ki onun sesi ve güzelliği insanları cezbediyor ve kendisine âşık ediyordu. Hatice er-Rehhâbiyye kendisine atılan bir iftiradan

<sup>65</sup> el-Makrîzî 1997, III; s.295; İbn Tagrıbirdî 1992, IX; s.123.

<sup>66</sup> İbn Hacer 1965, II; s.184; el-Baklî 1984, s.47.

<sup>67</sup> Emir Seyfeddin Bektemür b. Abdullah er-Rüknî es-Sâkî en-Nâsırî (Ö. 1332), Sultan en-Nâsır Muhammed'in emirlerinden olup, kaynağın ifadesine göre, Sultan ile yedikleri içtikleri ayrı gitmeyen çok yakın dosttular. Bkz. es-Safedî 2000, X; s.122 vd.; İbn Tagrıbirdî 1985, III; 1985, s.390 vd.

<sup>68</sup> İbn Tagrıbirdî 1992, X; s.16.

<sup>69</sup> İbn Kâdı Şuhbe 1994, I; s.658.

sonra üzüntüsünden hastalanarak, henüz otuzuna gelmeden vefat etmişti<sup>70</sup>. Mısır'ın önde gelen sanatkârlarından bir diğeri de *Azize bnt es-Sathi*'dir (Ö. 1500/1501). O, ses güzelliği, müzik aleti çalmaktaki becerisi kadar geniş repertuar bilgisi, çok sayıda şiiri ezbere bilmesiyle bilinen fesahat sahibi eşsiz bir sanatkârdı. Ölümü, şiir ve edebiyat çevresini üzmüş ve onun için şiirler kaleme alınmıştı<sup>71</sup>. Devrinin diğeri ünlü bir şarkıcısı da *Hayfa el-Lezize* idi. O hem halkın hem de devlet erkânının sevdiği, ismiyle müsemma bir sanatçıydı. Hayfa, Sultan el-Ğavri'nin meclisinde bulunmuş ve ona şarkı söylemişti. Ancak onun çok zengin olması, çevresindekilerin kıskançlığına sebep olmuş ve Kasım/Aralık 1512'de Sultan el-Ğavri onun cezalandırılmasını emredince hapse atılmış, 5.000 dinar para cezasına çarptırılmıştı. Ancak gönüllerde taht kuran Hayfa'ya verilen bu cezaya halkın tepki göstermesi sebebiyle, her ay 100 dinar taksitle para cezasını tamamlaması kolaylığı sağlanarak salıverilmişti (Ocak 1513)<sup>72</sup>. 1513 yılından sonra adı bir daha geçmeyen Hayfa'nın, bu tarihte veya bu tarihten kısa bir zaman sonra ölmüş olması muhtemeldir. Döneminin gözde şarkıcılarından *Asilü'l-Kal'a* (Ö. Eylül/Ekim 1522) da halk, ayan ve devlet erbâbi tarafından sevilen bir sanatçıydı<sup>73</sup>. Bunların yanında yedi müzik aletini çalmaktaki şöhretiyle bilinen *Şhiddâr* ile *Enam Hond*, *Ümm Hoca Hatice* (Ö. 1512) ve *Bedriye bint Cerîa*<sup>74</sup> gibi daha nice kadın müzisyen ve şarkıcı Memlûk tarihinde iz bırakmışlardır.

## Sonuç

Memlûk Devleti tarihi pek çok zaferle doludur. Onların tarih sahnesinde verdikleri ilk büyük imtihan, o zamana kadar hiçbir devletin önünde duramadığı Moğolları durdurmakla olmuştu. Haçlılara karşı amansız mücadeleleriyle de güçlerine güç katmışlardı. Bu askerî ve siyasî başarılarının sonucunda gelen ekonomik kalkınma ve müreffeh yaşam, sanatın saray ve toplum nezdinde kendisine yer açmasını sağlamış ve Kahire, *doğunun gelini* olarak her şehirden ve ülkeden sanatkâr ve musikişinası kendine çekmeyi başarmıştı. Ülkeye gelen cariyeye akımı da bu kapsamda değerlendirilebilir. Başta Kahire olmak üzere büyük şehirlerde kurulan köle pazarları dünyanın dört bir tarafından gelen köleler ve cariyelerle doluyordu. Bu cariyeler arasında müziğe istidadı olanlar seçiliyor, belli bir eğitimden geçip, toplumda şan ve şöhreti yakalayanlar, sultanların meclislerinde bulunma şansını elde ediyor ve onların ihsanlarına nail

<sup>70</sup> es-Sehâvî 1992, XII; s.33; İbn İyâs 1982, III; s.207.

<sup>71</sup> el-Baklî 1984, s.98; Kortantamer 2011, s.616.

<sup>72</sup> el-Baklî 1984, s.87.

<sup>73</sup> el-Baklî 1984, s.88; Mahmud 1988, s.85.

<sup>74</sup> İyiliği ve güzelliği ile meşhur olan bu şarkıcı, devrin önde gelen emirlerden eş-Şehabi Ahmed b el-Cian ile evlenmişti. Bkz. Mahmud 1988, s.85.

oluyorlardı. Bu devirde şarkıcılar ud, çenk, keman, mizmar, kanun, tef ve santur gibi çeşitli müzik aletlerini çalıyorlardı. Cariyelerin şarkı söylemeleri, dans etmeleri, öylesi güzel müzik aletlerini çalmaları şairlerin şiirlerine konu olmuş ve şairler onlardan övgüyle bahsetmişlerdi.

Güzel bir sesin veya tınının gönüllere giden en etkileyici yol olduğu bir gerçektir. Memlûkler devrinde de sesleri ve çoğunlukla buna eşlik eden güzellikleri ile sultanları etkileyen çok sayıda cariye vardı. Bunların başında, güzelliği ile değil ama cezbeden sesi ve ud çalmadaki yeteneği ile şöhret olan ve bu meziyetleriyle Saray'a girerek, üç sultanla evlenen İttifak gelir. Onun yanında, Sultan en-Nâsır Muhammed ile evlenmiş olan Beyaz, oğlu Anûk'un sevgilisi Zühre ve Emir Beştak'ın gözdesi Hûbî devrin öne çıkan diğer meşhur isimleri olmuşlardı.

Memlûkler dönemi; musikişinasların, bestekârların ve şairlerin altın çağını yaşadığı bir dönemdi. Müziğe ve güzel sese ulaşmanın günümüzdeki gibi kolay olmadığı o zamanlarda dinlenen her ses çok kıymetli; çıplak sesleriyle insanları büyüleyen şarkıcı ve müzisyenler şüphesiz çok yetenekliydi. Onlara değer veren Memlûk sultanlarından Sultan Şeyh el-Mahmûdî ve Sultan Kansuh el-Ğavrî'nin de müziğe özel ilgilerinin olduğu ve güzel sesleriyle şarkıcılara eşlik ettikleri bilinmektedir.

## KAYNAKLAR

- Akkuş Yiğit 2014a Fatma Akkuş Yiğit, “Emir ve Devlet: Dımaşk Nâibi Emir Tengiz’in Hayatı”, *Gazi Türkiyat*, S. 14, s.127-144.
- Akkuş Yiğit 2014b Fatma Akkuş Yiğit, “Memlûk Devleti’nde Hareme Dair Bazı Tespitler”, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 15-17 Ekim 2014 (baskıda)
- Âşûr 1992 S. A. Âşûr, *el-Mücteme’ el-Mısrî fî Asr Selâtin el-Memâlik*, Kahire.
- Aydın ve Hamidullah 2002 M. Âkif Aydın - Muhammed Hamidullah, “Köle”, *TDV İA*, C. XXVI, Ankara, s. 237-246.
- Azzâm 2010 Abdulvahhab Azzâm, *Mecalis es-Sultan el-Ğavri, Safahât min Tarihi Mısr fî el-Karn el-Âşir el-Mısrî*, Kahire.
- el-Baklî, 1984 Muhammed Kandîl el-Baklî, *et-Tarab fî'l-Asr el-Memlûkî (el-Ğina'-er-Raks-el-Musika)*, Kahire.
- Buharalı 1995 Eşref Buharalı, “Mısır Türk Sultanlığı’nda Sünnet Düğünü Törenleri”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXXI/1-2, s. 63-79.
- Dozy 1980 Reinhart Dozy, *Tekmiletü'l-Meâcim el-Arabıyye*, C. II (Terc. M. Selim en-Naimî), Bağdat.
- İbn Hacer 1965 İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddin Ahmed, *ed-Dürer el-Kâmine fî A'yân el-Mie es-Sâmine*, C. I-II (Tahkik Muhammed Seyyid Câd el-Hakk), Kahire.
- İbn Hacer 1998 İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbuddin Ahmed, *İnbâ' el-Ğumr bi Ebnâ' el-Umr*, C. I (Tahkik Hasan el-Habeşi), Kahire.
- İbn İyâs 1982 İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed, *Bedâ'i' ez-Zuhûr fî Vekâ'i' ed-Duhûr* (Tahkik Muhammed Mustafa), V Cilt, Kahire.
- İbn Kâdı Şuhbe 1994 İbn Kâdı Şuhbe, *Tarih İbn Kâdı Şuhbe*, C. I-III (Tahkik Adnan Derviş), Dımaşk.
- el-Kalkaşandî 1987 el-Kalkaşandî, Ahmed b. Ali, *Subh el-A'sâ fî Sınâat el-İnşâ*, C. III (Tahkik Muhammed Hüseyin Şemseddin), Kahire.
- Kanat 2000 Cüneyt Kanat, “Osmanlı ve Memlûk Devletleri’nin Birbirlerine Gönderdiği Armağanlar”, *Uluslar arası Osmanlı Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, İzmir, s.35-52.



- Kanat 2003 Cüneyt Kanat, “Memlûk Devleti’nde Evlilik Törenleri”, *Prof. Dr. Kâzım Yaşar Koprıman Armağanı*, Ankara, s.419-429.
- Kanat 2007 Cüneyt Kanat, “Memlûk Devleti’nde Eğlence Kültürü”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 22, S. 1, s.53-62.
- Kâsım 1978 Kâsım Abduh Kâsım, *en-Nil ve el-Mücteme’ el-Mısrî fi Asr Selatin el-Memâlik*, Kahire.
- Koprıman 1987 Kâzım Yaşar Koprıman, “Mısır Türk Sultanlığı (Memlûkler)”, *Tarihte Türk Devletleri*, C. II, Ankara, s.443-448.
- Kortantamer 1993 Samira Kortantamer, *Bahrî Memlûklar’da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kortantamer 2011 Samira Kortantamer, “Memlûk Toplumunda Kadın”, *Ortaçağda Kadın* (Ed. A. Çetin), Ankara, s.605-620.
- Mahmud 1988 Ali Seyyid Mahmud, *el-Cevâri fi Mücteme’ el-Kahire el-Memlûkiyye*, Kahire.
- el-Makrîzî 1997 el-Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, *Kitâbu’s-Sülûk li Ma’rifet Düveli’l-Mülûk*, C. II-VI (Tahkik. Muhammed Abdulkadir Ata), Lübnan.
- el-Makrîzî 1998 el-Makrîzî, Takiyyüddin Ahmed b. Ali, *el-Mevâız ve’l-İtibâr bi Zikr el-Hıtat ve’l-Âsâr, el-Marûf bi’l Hıtat*, C. I-II (Tahkik M. Zeynehum-M. eş-Şarkâvî), Kahire.
- Mutçalı 1995 Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul.
- en-Nüveyrî 2004 en-Nüveyrî, Şihâbuddin Ahmed b. Abdulvehhâb, *Nihâyetü’l-Ereb fi Fünûni’l-Edeb*, C. XXX (Tahkik Necib Mustafa Fevvâz, Hikmet Küşlü Fevvâz), Beyrut.
- Öztuna 2006 Yılmaz Öztuna, *Türk Müsıkisi, Akademik Klasik Türk San’at Müsıkisi’nin Ansiklopedik Sözlüğü*, II Cilt, Ankara.
- es-Safedî 2000 es-Safedî, Salahaddin Halil b. Aybek, *Kitâb el-Vâfi bi’l-Vefeyât*, C. X (Tahkik A. Arnavud, T. Mustafa), Beyrut.
- es-Sayrâfi 1971 es-Sayrâfi, *Nüzhetü’n-Nüfûs ve’l-Ebdân fi Tevârihi’z-Zeman*, C. I (Tahkik Hasan Habeşi), Kahire.
- es-Sehâvî 1992 Muhammed b. Abdurrahman, ed--*Dav’ el-Lâmi’ li-Ehl el-Karn et-Tâsi*, C. XII, Beyrut.
- İbn Şahin ez-Zâhirî 1997

- Halil b. Şahin ez-Zâhirî, *Zübdet Keşfü'l-Memâlik ve Beyânu't-Turuk ve'l-Mesâlik* (Tahkik Halil Mansur), Beyrut.
- İbn Tagrıbirdî 1985 İbn Tagrıbirdî, Ebû el-Mehâsin Cemâleddin Yûsuf, *el-Menhelü's-Sâfi ve'l-Müstevfi Ba'de'l-Vâfi*, C. III (Tahkik Nebil Muhammed Abdülaziz), Kahire.
- İbn Tagrıbirdî 1992 İbn Tagrıbirdî, Ebû el-Mehâsin Cemâleddin Yûsuf, *en-Nücümü'z-Zâhire fi Mülûk Mısr ve'l-Kâhire*, C. III, VIII-XI (Tahkik Muhammed Hüseyin Şemseddin), Lübnan.
- el-Yûsufî 1986 el-Yûsufî, Mûsa b. Muhammed b. Yahyâ, *Nüzhetü'n-Nâzir fi Sireti'l-Melik en-Nâsir* (Tahkik Ahmed Huteyt), Beyrut.